

KANÛNÎ'NİN TÜRBESİ

Kanûnî'ye ait olmak ve Sinan'ın en önemli mezar abidesi bulunmak sebebiyle sanat tarihimizde büyük bir ehemmiyeti hâiz bulunan bu türbe, çoğu kere Süleymaniye Camii ile birlikte ve fakat tali derecede ele alındığından inşa tarihi üzerinde dahi yeterince durulmamış ve Kanûnî'nin vefat yılı olan 1566 tarihi genellikle türbenin de inşa tarihi olarak kabul edilmiştir.

Bilindiği üzere, Kanûnî Sultan Süleyman, 13. ve sonuncu seferi olan Sigetvar seferine 1566 baharında çıkmış, Ağustos başlarında Sigetvar'a ulaşmış ve kalenin düşmesinden birkaç saat önce, 6-7 Eylül 1566 (20 Safer 974) Cuma günü sabaha karşı vefat etmiştir¹.

Kanûnî'nin ölümü, Sokullu Mehmet Paşa tarafından büyük bir maharetle gizlenmiştir. Solakzade'nin ifadelerinden anladığımızı göre, iç organlar bedenden çıkarılarak Sultan'ın öldüğü mahalle gizlice gömülmüş² ve cesed techiz ve tekfin edilip, sayıları 12'yi geçmeyen küçük bir cemaatle namazı kılınarak ordu Sigetvar'dan hareket edinceye kadar kırk günden fazla taht altında tutulup gizlenmiştir. Sultan'ın ölümü, Belgrad'a yaklaşıırken ve 48 gün sonra açıklanmış, Belgrad'da yeni Sultan II. Selim'in iştirakiyle ikinci defa namazı kılındıktan sonra Vezir Ahmed Paşa'ya teslim edilen cenaze, 400 kişilik bir muhafız kıtasıyla İstanbul'a sevkolunmuştur. Belgrad'dan ayrılışının 34. günü İstanbul'a ulaşan cenazeyi devlet adamları ile ulema karşılamış ve Süleymaniye Camii önünde üçüncü defa namazı kılınan Sultan'ın cesedi, camiin mihrabı önünde defnedilmiştir³.

Umumiyetle benimsendiği gibi Sultan'ın vefat yılı olan 1566 tarihinde inşa edilmiş bir türbenin mevcudiyeti şu iki ihtimali akla getirmektedir: 1- Bu tarihte vefat eden Sultan'ın ölüm haberi alınır alınmaz süratle bir türbe inşa edilmiş ve aynı yılda tamamlanmıştır. 2- Sultan, hayatının son yıllarında adına bir türbe yapılmasını emretmiş ve sözkonusu yapı ölüm yılında tamamlanmıştır. Şimdi bu ihtimaller üzerinde kısaca duralım.

Yukarıda da belirtildiği gibi Kanûnî, 6-7 Eylül 1566 tarihinde vefat etmiş, ölümü Belgrad'a yaklaşıncaya kadar 48 gün gizlenmiş ve cenazenin İstanbul'a ulaşması 82 günü bulmuştur ki milâdi tarih itibariyle bu 28 Kasım 1566'ya tekabül etmektedir. İster bu tarih veya ister ölümünün ilân tarihi olan 24-25 Ekim 1566 tarihi esas alınmış olsun bu kadar kısa bir sürede yani 1566 yılının son iki ayı zarfında bir türbenin inşa edilip tamamlanması mümkün görünmemektedir.

İkinci ihtimale gelince; bu hususta bazı kaynaklara müracaat etmek uygun olacaktır. Kanûnî'nin Sigetvar seferine iştirak etmiş Selanikli Mustafa Efendi tarihinde "... ye's ve matem ile merkad -i münevverleri yani türbe-i mutahharalarına defn

¹ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarih Kronolojisi*, II, İstanbul, 1948, s.340- 343, 352- 358; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara, 1975, s. 409- 418.

² *Solakzade Tarihi*, İstanbul, 1927, s.584.

³ İ. Hami Danişmend, *Kronoloji*, II, s.358, 364- 370.

olunduğu haberi geldi"⁴ demektedir, Solakzade ise bu hususta "cami-i şerif mihrabı kurbünde olan mezar-ı pürnurlarına defin olduğu haberleri geldi"⁵ ifadesini kullanmaktadır. Peçevi, tarihinde" ve mutad üzre şemleler sarınıp otağ-ı hümayun önünde namazın kıldılar andan vezir Ahmed Paşa'yı ve Şeyh Nureddin Zâde Efendi'yi ve merhumun makbul ve merğubu olan Ferhad Ağa'yı naş-ı rahmet nakışları mürafekatine koşup canib-i İstanbul'a revane kıldılar ve cami-i şerifleri mihrabı önünde defn olunmasını ferman ettiler"⁶ demektedir. Bu tarihi kayıtlardan yalnızca Selanikli Mustafa Efendi " türbe-i mutahharalarına" defin edildiğinden bahsetmekte ve bu da daha önce yapılmış bir türbeye işaret eder gibi görünmektedir. Ancak buradaki türbe kelimesinin, bugün sanat tarihinde kullandığımız manasından çok daha geniş olarak büyük şahsiyetlerin mezarı anlamına geldiğini diğer iki müverrihin kayıtları ışığında kabul etmek mümkün olabilmektedir. Hatta Peçevi'nin "cami-i şerifleri mihrabı önünde defn olunmasını ferman ettiler" ibaresini türbenin bulunmadığına dair bir karine kabul edebiliriz.

Öte yandan, Süheyl Ünver'in *Kanunî Armağanı*'nda yayınladığı makalesine konu ettiği Feridun Bey'in İrlanda Dublin'de Chester Beathy Kütüphanesi koleksiyonu arasında bulunan, Süleyman-nâme'sindeki bir minyatürde, Kanunî'nin cenazesinin defni resmedilmiştir⁷. Minyatürde ön plânda, Kanunî'nin tabutu omuzlarda taşınırken gösterilmiş, arka plânda ise, cami'in mihrabı önündeki bahçede hazırlanan mezar ve bunun üzerine kurulan bir çadır tasvir edilmiştir. Bu minyatür bize, Kanunî'nin öldüğü sırada bir türbesinin bulunmadığını gösterdiği kadar Sayın Semavi Eyice'nin "Bursa'da Osman ve Orhan Gazi'nin Türbeleri" adlı makalesinde işaret ettiği sultanların cenazeleri üzerine çadır kurma geleneğini de belgelemektedir⁸.

Ayrıca, birkaçı hariç Osmanlı hükümdarlarının büyük bir ekseriyeti kendilerine hayatta iken bir türbe inşa ettirmemiş, türbelerini oğulları ve halefleri yaptırmıştır. Hayatta iken türbesinin yapılmasını emretmiş Osmanlı sultanlarının sayısı beşi geçmemektedir (Türbesini hayatta iken yaptıran Osmanlı sultanları şunlardır: Çelebi Mehmed, I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve Sultan Reşad)⁹.

Hernekadar Kanunî'nin hayatında hazırlatıp tescil ettirdiği vakfiyesinde türbe ile ilgili vazifeler de yer alıyorsa da, vakfiyenin, cami'in açılışından beş buçuk ay önce tanzim edilmesi, türbenin inşasından evvel hazırlandığını ortaya koymaktadır¹⁰. Bu nusus Kanunî'nin ilerde kendisi için bir türbe yapılması iradesinin izharıdır. Esasen 961-966 / 1553-1558 yıllarına ait Süleymaniye Cami ve İmaret İnaaatına ait muhasebe defterlerinde sadece bir türbe için masraf gösterilmesi¹¹ ve bunun Hürrem Sultan'ın ölüm yılı olan 1558'lere ait bulunması bu türbenin Hürrem Sultan Türbesi olduğunu ve vakfiyede vazifeleri belirtilen sultan'a ait türbenin inşasına henüz başlanmadığını ortaya koymaktadır.

⁴ Selanikli Mustafa Efendi, *Tarih*, İstanbul, 1281, s.70.

⁵ Solakzade, *a.e.*, s.584.

⁶ *Tarih-i Peçevi*, İstanbul, 1281, s.423.

⁷ A. Süheyl Ünver, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni", *Kanuni Armağanı*, Ankara 1970, s. 305-306, R.7.

⁸ Semavi Eyice, "Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara, 1962, s.140, d.n.39.

⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, 1992, muhtelif yerler.

¹⁰ Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara, 1962, s. 11-12.

¹¹ Ömer L.Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmaret İnaatı (1550-1557)*, I.C., Ankara, 1972, s.76.

Kanûnî'nin Türbesi

Bütün bu hususlar muvacehesinde, Kanûnî henüz hayatta iken bir türbe inşasının sözkonusu olmadığını ve dolayısıyla 1566 yılında tamamlanacak bir türbenin de mevcut olamayacağını kati olarak ifade edebiliriz.

Şu halde türbe hangi tarihlerde inşa edilmiş olabilir?

Bilindiği gibi türbenin bir kitabesi mevcut değildir ve gördüğümüz kaynaklarda da bu hususa işaret eden bir kayda rastlanmamıştır. Bununla birlikte emsalleriyle bir kıyaslama yaparak bir tahmine ulaşmak mümkün görünmektedir. Kolayca hatırlanacağı gibi yine bir Sinan yapısı olan II. Selim'in türbesi, boyutları, plan şeması, malzeme ve tezyinatı itibarıyla¹² Kanûnî Türbesi'nin yakın bir benzeridir. Diğer yakın bir örnek ise III. Murad'a ait türbedir. İki 1574-1576/77, ikincisi ise 1595-1599/1600 yılları arasında inşa edilmiştir. Kanûnî'nin cesedinin İstanbul'a ulaştığı mevsim gibi yine bir kış mevsiminde 1574 yılının Aralık ayında vefat eden II. Selim'in türbesi kitabesine göre 984/1576-1577 tarihinde tamamlanmıştır. Eğer eserin tamamlanması yılın son ayında gerçekleşmişse bu 1577 yılının Şubat ayına tekabül etmektedir ki buna göre inşaatın süresi yaklaşık iki yıl iki aydır. Buna karşılık III. Murad'ın türbesi yaklaşık beş yılda tamamlanabilmiştir¹³. Bu sonuncunun inşa süresinin diğerinin iki katı oluşunu, işe başlamış olan Davud Ağa'nın 1598'deki vefatına ve inşaatı Mimar Dalgıç Ahmed Ağa'nın devralmasına, Sinan'ın iş organizasyonundan mahrum bulunmasına bağlamak mümkündür. Esasen bu çapta bir binanın normal seyrinde yaklaşık 2-2,5 yıl zarfında tamamlandığını kitabeleri bulunan mevcut örneklerden anlamaktayız. 1520 Eylül'ünde vefat eden I. Selim'in türbesi 1522 Kasım'ında¹⁴, 1617 Kasım'ında vefat eden I. Ahmed'in türbesi ise 1619 yılında tamamlanmıştır¹⁵. Her ikisinin inşa süresi II. Selim'inki gibi takriben 2 yıl iki aydır. Buna göre, Mimar Sinan'ın sermimarlığı sırasında ve iş organizasyonu çerçevesinde yapılmış olması, iç düzenlemesinin II. Selim'in türbesiyle hemen hemen aynıyeti ve süslemelerinin onunkine yakın benzerliği, Kanûnî Sultan Süleyman'ın türbesinin de aynı sürede yapılmış olabileceğini ve yapının 1568 yılı sonlarında tamamlanabileceğini, hakikate yakın bir şekilde tahmin etmemize imkan vermektedir.

Eserin mimari ve tezyinî özelliklerine geçmeden önce, Sigetvar'daki Kanûnî'ye ait meşhed üzerinde kısaca durmak uygun olacaktır. Kosova'da şehid düşen I. Murad Hüdvendigâr'ın iç organlarının gömüldüğü yerde onun adına nasıl bir meşhed inşa edilmişse Kanûnî'nin öldüğü Sigetvar'da da aynı şekilde bir meşhed, bir makam türbesi yapılmıştır. Solakzâde bunu, Tarihinde şöyle kaydeder: "Sair fazalatı Sigetvar mukabelesinde hafıyyeten defn ettirilip ba'de zeman üzerine türbe yapılması ferman olundu"¹⁶. II. Selim'in emri üzerine türbe Budin Valisi Sokullu Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiş, ayrıca, türbenin yanına bir cami, tekke ve kışla yapılmış ve taarruzlara karşı kale tahkim edilmiştir. 1610 yıllarında türbenin 63 muhafız tarafından korunduğu ve türbedarının Mehmed adlı bir şahıs olduğu anlaşılmaktadır. 1664 yılında "Kış Savaşı"nda kale düşmüş olmasına rağmen türbeye dokunulmamış ve bir yıl sonra IV. Mehmed tarafından türbe onarılmıştır. Bugün yeri tam olarak tesbit edilemeyen türbe, 1689 da, Osmanlıların Sigetvar'dan çekilmek zorunda kalmaları sonucunda kendi haline terk edilmiş ve eser 1693 yılında ortadan kaldırılmıştır¹⁷. Yaygın kanaate göre, barok

¹² Hakkı Önkal, *a.e.,s.* 164-167.

¹³ Hakkı Önkal, *a.e.,s.* 190.

¹⁴ Hakkı Önkal, *a.e.,s.* 123.

¹⁵ Hakkı Önkal, *a.e.,s.* 194,198.

¹⁶ Solakzade, *a. e., s.*584.

¹⁷ Bu türbe hakkında bkz. Josef Molnar, "Sigetvar'da Sultan Süleyman Türbesi", Çev. Hamit Zübeyr Koşay, *Önasya*, 6.C. Sayı 69, s.18 ; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 7.C s.50 ; Rum

üslûptaki bugünkü kilise, Sultan'ın türbesi yerinde inşa edilmiştir. I. Cihan Harbi sıralarında, bu kiliseye konan Türkçe ve Macarca 1331 tarihli bir kitabe ile Kanunî Sultan Süleyman'ın hatırası edebileştirilmek istenmiştir.

Sinan'ın Süleymaniye Camii'nin mihrabı önünde inşa ettiği türbeye gelince; bu eser birçok yönüyle Türk türbe mimarisinin genel gelişme çizgisi dışında kalan yepyeni bir kompozisyonudur. Esasen Sinan, Kanunî'nin bu türbesinden evvel vücuda getirdiği türbelerde (1. Resim), araştırmacı ve yaratıcı dehasının tabîî bir sonucu olarak bir takım yenilikleri denemişti. Ancak bunlar, bazı mimarî öğelerin biraz daha farklı düzenlenmesi ve şekillenmesiyle sınırlı kalmıştı. Kanunî'nin türbesinde ise çok değişik bir yorumla karşılaşmaktayız. Bilindiği gibi türbe, içte galerili, köşeleri çalınmış sekizgen bir gövdenin dışta revaklarla çevrenmesi ve bir kubbeyle örtülmesinden ibarettir (1. Şekil, 2. Resim). Daha sonra üç sultan türbesini daha etkileyecek olan bu eserin, çift cidarlı kubbesinden içteki pandantifli kubbe, açılımların mihrabı üzerinde bulunan sekiz sütunu birbirine bağlayan sivri kemerlere oturur (3. Resim). Böylece duvarların önünde genişliği 1.21 metreyi aşmayan dar bir galeri vücuda gelmekte ve içteki geniş alanı cepeçevre sarmaktadır. Şekillerden itibaren 3.65 m. yüksekliğe kadar çinilerle kaplı duvarlarda, giriş kenarı hariç olmak üzere ikişer pencere açılmış kesik duvar satırlarına ise dolaplar yerleştirilmiştir. Alt sıra pencerelerinden ayrı olarak kemer alınlıklarına üçlü pencereler açılmış olup bunlardan ortadaki yanlardakilerden daha geniş ve daha yüksek tutulmuştur. Türbenin içi, devrinin en kaliteli çinileri, zengin kalem ve yazılarla süslüdür.

Yapı dışta, mâil çatılı ve sivri kemerli revaklarla cepeçevre kuşatılmıştır. Revak altındaki sekizgen gövdenin kenarlarında yer alan ikişer pencerenin üzerine sivri kemerler kurulmuştur. Revak çatısı üzerinde cepheler aynı tertipte düzenlenmiştir. Gövdenin bu üst satırları eşit olmayan panolara bölünerek alttakilere sivri büyük birer kemer kurulmuş ve içlerine içteki tertibi tekrarlayan pencereler yerleştirilmiştir. Kesik köşelerin üst bölümlerine mermerden ajurlar yerleştirilmiştir ki bunlar, iki kubbe arasındaki hacmin aydınlanmasına imkan sağlamaktadır. Yapı kurşun kaplı kasnaksız bir kubbe ile tamamlanır. Dışta, iki renkli kemer örgüler, renkli mermer şeritler, çini panolar, rozet ve kornişler hâricinde dikkat çekici bir süslemeden kaçınılmış ve çok temiz bir işçilikle yetinilmiştir.

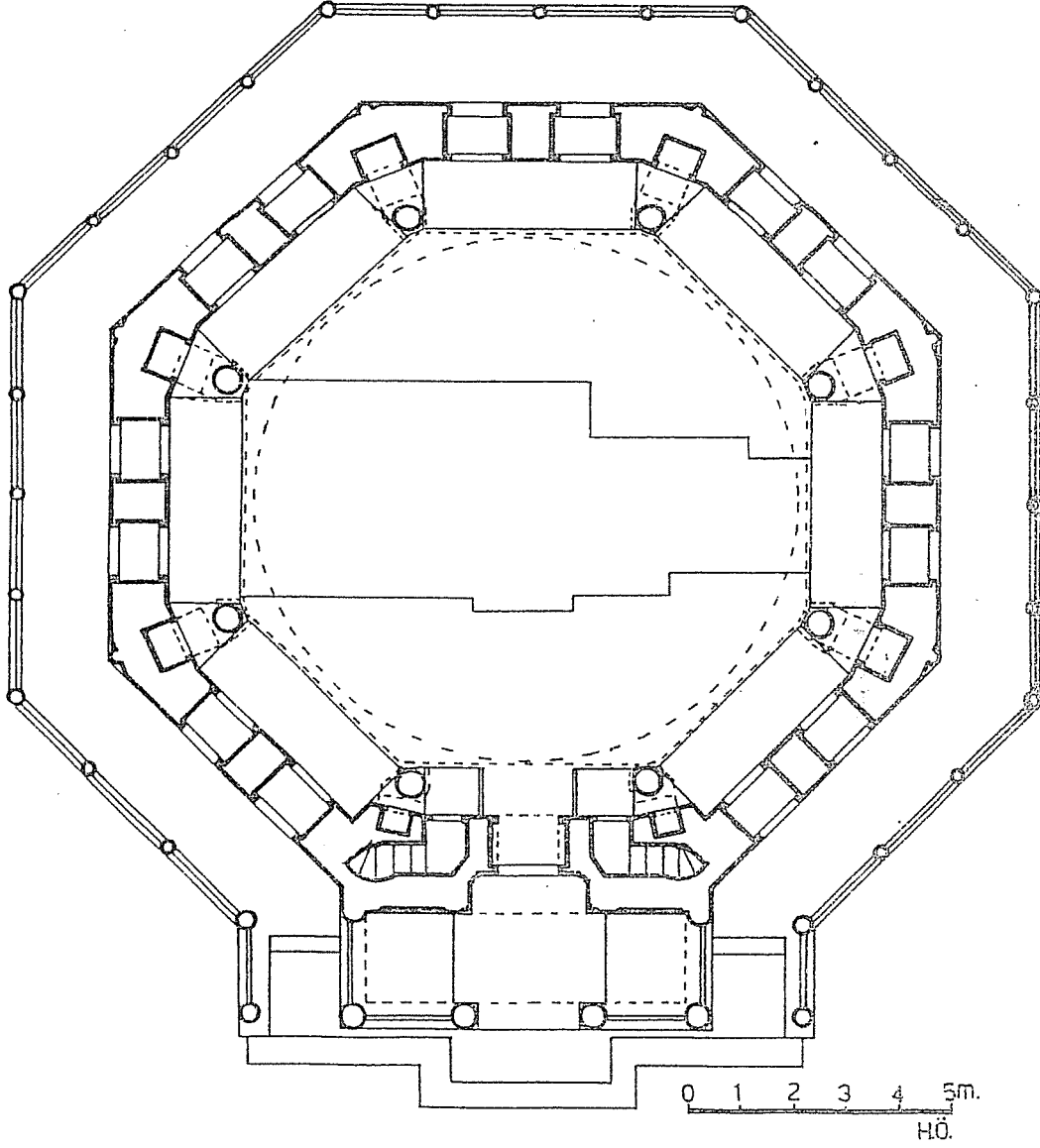
Bu yapıda karşılaştığımız merkezdeki bir alanın bir veya birden çok ambulatoryumla çevrenmesi İslâm ve Türk mimarisine çok yabancı olmayan bir mekân düzenlemesidir. Bunun en erken uygulaması olarak Kubbetü's-Sahra'yı kolaylıkla hatırlayabiliriz. Bu eserin menşei Suriye ve havalisindeki - daha geniş bir ifadeyle Akdeniz çevresindeki - mimarî geleneğe bağlamak uygun olacaktır¹⁸. XIII. yüzyılın sonlarından Kahire'deki Sultan Kalavun Türbesi'nin iki ayak iki sütun alternatifi ile elde edilmiş merkezi sekizgen plânlı şemasını da Kubbetü's-Sahra'ya bağlamak mümkün olabilir. Coğrafi bakımdan daha yakın örnekler olarak Bursa'daki I. ve II. Murad türbelerini hatırlamak gerekecektir. İlk şekline göre yenilediği kabul edilen I. Murad Hüdavendigâr Türbesi ile vasiyetine uygun düşen bir düzenlemeye sahip II. Murad'ın

Bey Oğlu Fahreddin, "Macaristan'da Bazı Asar-ı Osmaniye", *T.O.E.M.*, 21. Cüz, İstanbul, 1329, s. 1391 ; Josef Molnar, *Macaristan'daki Türk Anıtları*, 1973, s.5 ; E. Hakkı Ayverdi-Aydın Yüksel-Gürbüz Ertürk-İbrahim Numan, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Romanya-Macaristan*, I.C., I. ve II. Kitap, İstanbul, 1977, s.255 ; Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki Türbesi" *Tarih Dünyası*, Sayı:4, Haziran 1950, İstanbul, 1950, s.144-145.

¹⁸ Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986, s. 83.

Kanûnî'nin Türbesi

türbesi, bilindiği gibi, kubbeyle örtülü merkezi bölümün tonozlu bir koridorla kuşatılmasından vücut bulmuşlardır.

Şek. 1- İstanbul, Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi Planı.

Orta bölüm sütun ve ayak münavebesi veya yalnızca sütunların teşkil ettiği kare bir mekân olup bir kubbeyle örtülmekte, buna duvarların sınırladığı ikinci yine kare bir alan kuşatmaktadır. Bunlarda orta bölüm ile onu çevreleyen duvarlar arasında oldukça geniş bir koridor bulunmaktadır. Oysa Kanûnî'nin türbesinde merkezi bölüm ile mekânı çevreleyen duvarlar arasında çok dar bir alan kalmakta ve galeriyi teşkil eden sütunların

asıl fonksiyonunun iç kubbeyi taşımak olduğu görülmektedir. Buna karşılık, özellikle II. Murad'ın türbesinde merkezi kuşatan koridorun, Sultan'ın vasiyetine uygun düşecek bir düzenlemeyle, hâfızların Kur'an okumalarına tahsis edilen bir bölüm olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Ancak, yukarıda zikredilen bütün bu uygulamaların, Sinan'ın Kanûnî'nin türbesinde denediği şemanın uzak benzerleri olduğunu ve bu iç düzenlemenin, mimarımızın çeşitli camilerde denediği altı ve özellikle sekiz payeli baldaken cami şemalarına daha yakın olduğunu ifade edebiliriz.

Çift cidarlı kubbesi, üstte galeriler bölgesindeki alınlıkların üçlü pencere düzenlemesi ve sekizgen gövdesiyle Sultaniye'deki Olcaytu Hüdabende Türbesi ile Kanûnî'nin türbesi arasında bazı müşterekler kurulabilir¹⁹. Esasen, çift cidarlı kubbe, bu türbeden ayrı olarak Doğu'nun diğer önemli mezar âbideleri olan Sultan Sencer Türbesi ve Gûr-i Mir'de de uygulanmış ve bunlarda dış kubbe ile esere yükseklik ve âbidevîlik kazandırılmak istenmiştir. Sinan bu imkânı çok daha sınırlı olarak değerlendirmiş ve zikredilen yapılardaki mübalağa ve aşırılıktan kaçınmıştır.

Tek veya üç kemer gözlü revak, Osmanlı türbelerinde vazgeçilmez bir unsur olarak yapıyla bütünleşmiştir. Kanûnî'nin türbesinde de bu tutku, öndeki revak kemerlerinin daha yüksek tutulmasıyla vurgulanmıştır. Ancak o güne kadar ki türbelerde karşılaşılmayan uygulama, bu giriş önü revakıyla yetinilmeyerek bütün gövdenin kemerli revaklarla çepeçevre kuşatılmasıdır. Yukarıda da işaret edildiği üzere, bu tarz, daha evvel türbe mimarisinde karşılaşılan bir uygulama olmadığı gibi daha sonra da aynen tekrar edilmeyerek tek kalmıştır denilebilir. Sayın Prof.Dr. Doğan Kuban'ın işaret ettiği üzere, gövdeyi saran revak uygulamasını da Akdeniz mimari geleneklerine bağlamak daha makul görünmektedir²⁰. Bu uygulamayla Sinan, sanki türbenin daha çok üst kısmıyla algılanmasını istemiş fakat revak gerisindeki alt bölümü de asla ihmal etmemiştir.

İç süslemesi bakımından daha zengin olan türbede, kiremit kırmızısı zeminli kubbedeki düğümler, çiçekler ve madalyonların içine kristaller yerleştirilmiş ve pencerelerden süzülen ışıkla bunların parıldaması sağlanmıştır. Kanûnî'nin türbesi bu ışıltılı atmosferi, ilgi çekici düzenlemesi, fevkâlâde temiz işçiliği, âhenkli nisbetleri ve zarif süsleri ile içinde medfun olanın bir cihan sultanı olduğunu, Muhteşem Süleyman'ı barındırmakta bulunduğunu hatırlatmak istemiş fakat boyutlarının mütevazı, süslerinin aşırılığa kaçmamasıyla da madde ile manayı, adaletle merhameti, lütufla mahviyeti ölçülü bir işbirliği halinde benimsemiş toplumun şuur ve dünya görüşünü ortaya koymuştur, demek revadır.

¹⁹ Doğan Kuban, "Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klâsik Çağı", *Mimarlık*, (Özel Sayı), İstanbul, 1967, s. 29.

²⁰ Doğan Kuban, *a.m.* s. 23.